

התנועה העולמית למען יהודי ברית-המועצות

מאז הנחת היסוד ל"בר", הצבתי כמטרה את הקמתן של מסגרות ארגוניות בתפוצות, שבאמצעותן ניתן יהיה להפעיל את המאבק הציבורי ברחבי העולם החופשי. כבר אז גרסתי, שבשום פנים ואופן אין להבליט את העובדה שממשלת ישראל היא למעשה הגורם העומד מאחורי המאבק ומנווט אותו.

לאורך זמן פעלנו מאחורי הקלעים תוך כדי יצירת הרושם שאנו הישראלים אולי מעודדים, מייעצים ומספקים מידע, אך לעולם איננו "שולטים" בפועל בניהול המאבק. כנראה שהיטבנו עד מאוד להסוות את מעמדנו ולהמעיט בערך השפעתנו על כיווני המאבק, עד כי שמה של ישראל וחלקה נעדרים כמעט לחלוטין מדפי הספרים העוסקים בקורות המאבק למען יהודי ברית-המועצות. עיון בספרים אלה מגלה ש"הצלחנו" להטעות לעיתים לא רק עיתונאים זריזים, שחיברו שורה של ספרים, אלא גם היסטוריונים ישראלים ולא ישראלים, חוקרים במדעי המדינה וסובייטולוגים מנוסים.

חלקה האמיתי של ישראל נשמר עד כדי כך, שאפילו פעילים ומסורבים שנאבקו בתוך ברית-המועצות לא היו מודעים לעובדה שישראל היא שעומדת מאחורי המאבק העולמי, תוך שותפות הדוקה עם התפוצה היהודית הממוסדת. מפתחת המערכה ב-1956 ועד לוועידת בריסל ב-1971, פיתחנו בפועל מערכת ענפה של ועדים ומועצות, ששימשו כארגוני גג ארציים וכללו בתוכם כמעט את כל הארגונים היהודיים בעולם. הארגונים הארציים היוו כתובת מרכזית לוועדים שקמו בכל קהילה. כך נטווחה מערכת "משומנת" היטב שאפשרה ל"נתיב", הזרוע של ממשלת ישראל, לעודד, לבחון ולכוון את המאבק הציבורי-מדיני במערב.

בוועידת בריסל ראיתי את גולת הכותרת של מאמצינו לאחד את היהדות המאורגנת בישראל ובתפוצות למערכה מתואמת. אבל כבר למחרת הוועידה התמלאתי חרדה שמא לא תהיה הוועידה אלא בבחינת אירוע חד-פעמי. לא חלף זמן וחששותי התבדו. שליחי "בר" באמצעות המסגרת העולמית שקמה, עמלו לילות כימים בחיפושים אחר מבצעים הסברתיים שיכו גלים בדעת הקהל. כל רעיון נבדק, כל גימיק תקשורתי שיכול היה להביא תועלת - נוסה. המועצה של ניו-יורק, למשל, אירגנה הפגנת ענק רבת משתתפים, "יום הסולידריות" (Solidarity Sunday), שבה נטלו חלק אישי ממשל מן השורה הראשונה ומנהיגים מכל שדרות הצבור, והיא הפכה עד מהרה למסורת שנתית וזכתה לכיסוי תקשורתי בלתי רגיל. יום הסולידריות הפך לאחד ממוקדי ההשפעה החשובים של המאבק. המסגרת העולמית שהוקמה לאחר ועידת בריסל, על מוסדותיה וגופיה הציבוריים, איפשרה לנו לפעול סוף-סוף בממדים בין-לאומיים כפי שלא פעלנו בעבר. מסגרת

זו היתה "ילד השעשועים" שלי. טיפחתי אותה והשקעתי בעיצובה מחשבה רבה. למעלה מעשר שנים, עד לפרישתי ב-1982, נשאתי בעול הזה.

לפחות פעמיים בשנה כינסנו את נשיאות ועידת בריסל, שדבק בה השם "הפרזידיום של ועידת בריסל". המסגרת החדשה כונתה "נשיאות", כדי לפייס את ראשי הארגונים היהודיים העולמיים, שהתנגדו להקמת ארגון עולמי נוסף. הנשיאות אמורה היתה להתכנס בין ועידה לוועידה, והיא היתה מוסמכת לקבל החלטות אופרטיביות.

על-פי הבנה שהושגה בין הארגונים, היה יושב-ראש הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית ליו"ר הפרזידיום, ואילו אני הייתי הרפרנט הקבוע. בדרך-כלל הייתי אני פותח את הדיונים בסקירה כללית על ההתפתחויות בברית-המועצות, מדווח על עבודתנו ומסיים בציון יעדי הפעולה לעתיד. סדר היום של הדיונים הוכן, למעשה, במשרד בתל-אביב, וועדה מצומצמת היתה מכינה מראש את הצעות ההחלטה, שבדרך-כלל הומלצו על ידינו.

הרכב המשתתפים בישיבות הפרזידיום היה קבוע, אך נוספו לו נציגים חדשים במשך הזמן. בנוסף לנציגי הקהילות והארגונים הגדולים מארצות-הברית, קנדה, אמריקה הלטינית, אירופה וישראל, צורפו גם נציגים של קהילות קטנות יותר כמו סקנדינביה, הולנד, שווייץ ואיטליה. במשך השנים התקיימו ישיבות הפרזידיום בלונדון, בפאריס, ברומא, באמסטרדם, בקופנהגן, בשווייץ וגם בניו-יורק. מיקום הישיבה נקבע על-פי הצרכים המשתנים של יחסי הציבור והסיכוי לכיסוי מירבי בתקשורת. מאחר ומספר המשתתפים מישראל ומאירופה עלה על מספרם מיבשת אמריקה, היה לנו נוח יותר להביא את המשלחת האמריקנית (ארצות-הברית וקנדה) לאירופה, מאשר להטיס את הישראלים ואת נציגי 8-9 קהילות אירופאיות לארצות-הברית. באירופה זכו הישיבות שלנו לפרסום גדול בתקשורת הכתובה והאלקטרונית, ודומה שגם הקירבה לברית-המועצות עשתה את שלה.

דאגנו שכמעט בכל ישיבה שכזאת יופיע פעיל עלייה "טרי" שעלה מברית-המועצות. המסר חייב היה להיות ברור, ללא גמגומים וספיקות, כדי להשיג את מירב האפקטיביות. היה ברור שישיבת פרזידיום "אפורה", שאינה מעוררת עניין ושאינה יוצאת בהחלטות בעלות ערך מעשי, לא רק שאינה מחזקת את התנועה ברחבי העולם המערבי, אלא להיפך, גורמת להחלשתה. משום כך כל ישיבה היתה בבחינת משימה שצריך היה להשקיע בה כוחות רבים. ראיתי בישיבות אלה מבחן אישי, ועשיתי כמיטב יכולתי להצלחתן.

המסגרת העולמית, שלימים כונתה "הוועידה העולמית למען יהודי ברית-המועצות", ישיבות הפרזידיום והדיונים לקראת הכנסים, במהלכם ואחריהם, הידקו את קשרי האישיים עם מי שעמדו בראש הסוכנות היהודית, שאיתם שיתפתי פעולה במשך למעלה מעשר שנים. בפרק זמן זה כיהנו בתפקיד יושב-הראש, אריה-לואי פינקוס, פנחס ספיר (שכיהן תקופה קצרה לאחר פטירתו של פינקוס), יוסף אלמוגי (עסקן הפועלים הוותיק, איש חיפה), ואריה-לאון דולצ'ין, שעבודתי איתו היתה הממושכת ביותר. ערב פרישתי השתתפתי בישיבת הפרזידיום, שאותה ניהל שמחה דיניץ, אשר החליף את דולצ'ין בתפקיד היו"ר. דולצ'ין, בשמשו כגזבר

הסוכנות, השתתף בישיבות הפרזידיום עוד בימי כהונתו של פינקוס כיו"ר. עם בחירת דולצ'ין לתפקיד היו"ר, נבחר עקיבא לוינסקי למלא את תפקיד הגזבר, ואף הוא, כקודמו, השתתף בכל ישיבות הפרזידיום, עד לפרישתו. עם עקיבא קשרתי יחסי רעות שנים אחדות קודם לכן. תרומתו היתה מרובה לא רק לעניין יהודי-בריית-המועצות, כי אם גם להבטחת מימון העלייה מרומניה, שבה הושקעו כספים רבים. שייקה זן, שריכז את כל הקשור בעלייה מרומניה, מצא בעקיבא שותף נאמן.

לפרזידיום לא היה מנגנון קבוע, ומטה "בר" בתל-אביב הוא זה אשר עמד בקשר עם הארגונים הארציים. צבי נצר, שעמד בראש "בר", קיים קשר זה בעיקר באמצעות השליחים בחו"ל ובמידה מצומצמת יותר במגע ישיר עם פעילי הארגונים הארציים. השליחים סיפקו לארגונים מידע שוטף על כל התחומים שנקשרו לנושא וכן על הפעילות שהתנהלה במערב. המטה בתל אביב כיוון, למעשה, את הפעילות ובאופן כזה היה אפשר לארגן פעילות בו-זמנית במקומות שונים בעולם. התוצאה היתה מרשימה: תנועה יהודית עולמית יצאה לעזרת יהודי הדממה ועשתה זאת בקול רם.

ניתן לומר, שלאחר ועידת בריסל הראשונה ובמשך למעלה מ-15 שנים, פעלה המערכת העולמית בצורה מתואמת ומתחכמת, כאשר כל יחידה ארצית מגלה מידה מסוימת של עצמאות, בהתאם לאופיה המיוחד ולתנאים הספציפיים הקיימים במקומה. בקנה-מידה עולמי התבטא התיאום בעיקר בקביעת יעדים אקטואליים, וככל הניתן גם בקביעת עתויים של מבצעים מרכזיים בעלי חשיבות בין-לאומית. הסובייטים נתקלו בפעילי התנועה בכל פינה בעולם ולעתים עמדו מול מתקפה חריפה כשבפיהם אין מענה.

יכולתה של יחידת "בר" ב"בתיב" להשפיע על כיוון המדיניות והפעולות המעשיות, היתה תלויה במידה לא-קטנה ביכולתם האישית ובכישוריהם של השליחים. הצלחנו לגייס, כבר מן ההתחלה, את מיטב האנשים לשליחות "בר" ותרומתם היתה חשובה ביותר. מבין השליחים הבולטים אזכיר אחדים בלבד, ובהם מאיר רוזן (שהיה אחר-כך שגריר ישראל בפאריס ובוושינגטון), ד"ר יורם דינשטיין (משפטן בעל שם עולמי, המכהן כיום כנשיא אוניברסיטת תל-אביב), אפרים טרי (מאוחר יותר שגריר ישראל במדינות אחדות), ברוך אייל, מבכירי המועצה המדעית במשרד ראש-הממשלה, יצחק-איז'ו רגר, שעשה גדולות בלונדון ובניו-יורק (ומכהן עתה כראש עיריית באר-שבע), יקה ינאי, שנמנה על מטה "בר" ושירת בווישינגטון, יהושע פרט, ששירת את "נתיב"- "בר" בוורשה, במוסקבה, בלונדון, בניו-יורק ובווישינגטון, והאשה היחידה שרה פרנקל, ששירתה את הנושא במסירות ובהצלחה, תחילה ככתבת "קול ישראל" ואחר-כך במשך כ-5 שנים בשליחות בניו-יורק. מן הראוי להזכיר את חברי הקיבוצים שגויסו והיו שליחים מעולים וביניהם שמואל חצור באנגליה ויואל דה-מלאך ברומא. כל אלה ואחרים, ששמותיהם לא הוזכרו, התאפיינו בכך שלא רק שהיו מנהלים מוכשרים, אלא היו שליחים במלוא מובן המלה. המסירות, היוזמה ותעצומות הנפש שהשקיעו בעבודה, נבעו מן ההכרה שהם ממלאים שליחות לאומית-היסטורית. את השליחים הדרכנו מתל-אביב. ציידנו אותם במיטב המידע ובמירב

הנתונים שעמדו לרשותנו. כדי שתהיה לנו יד על הדופק, קיימנו, צבי ואני, ביקורים תקופתיים במרבית המדינות, שבהן פעלו שליחינו. צבי נצר התמקד באירופה ובאמריקה הלטינית ואילו אני ריכזתי את מירב תשומת הלב בארצות-הברית, שם ביקרתי פעמים אחדות בשנה.

מאז ימי כהונתי בבירה האמריקנית, שמרתי על קשר עם מיוזעים בווינגטון ובניו-יורק. גם הנסיון שצברתי במשך השנים איפשר לי להתמצא בנפתולי מדיניות החוץ האמריקנית ובמתרחש בגבעת הקפיטול, בסנאט ובקונגרס. את הלכי הרוח בציבור היהודי והלא-יהודי ידעתי לאתר בקלות רבה.

הכרתי אישית את ראשי הארגונים היהודיים, וכמדומני שרכשתי את אמונם. אהדת רובם היתה נתונה לנו ואף זכינו להערכתם של אלה שלא הסכימו לדעתנו. למנהיגות היהודית היה ברור שאני נהנה מגיבוי מלא של ראש-הממשלה והיה ידוע שיש לי אליה גישה חופשית וישירה. עובדות אלה היו ידועות, כמובן, גם לאישים בממשל ובקונגרס האמריקני, שאיתם נפגשתי. ואכן, במשך כל שנות כהונתי כראש "נתיב" יכולתי להיות לעזר רב לשליחינו בארצות-הברית, כאשר עמדו בפני בעיות מורכבות בעבודתם, ויכולתי לתרום אישית לחיזוק מעמדה של "הוועידה הלאומית האמריקנית" בציבוריות היהודית המאורגנת. היה בידי להדריך, לייעץ ואף לעזור למנהיגות היהודית במאמציה לזכות בתמיכת וושינגטון, במאבק על פתיחת שערי העלייה של ברית-המועצות.

בארצות-הברית היו, כמובן, גם יהודים שלא נטו לי חסד במיוחד. היו אלה בעיקר אנשי "היוניון" וקבוצות אנטי-ממסדיות אחרות, שלא חסכו מאיתנו דברי בלע כנציגי ממשלת ישראל. יחד איתנו ספגו גם מנהיגי הממסד היהודי-אמריקני השמצות ולעיתים אף האשמות. ואף-על-פי-כן ביקשו נציגי הקבוצות הללו להיפגש איתי מדי פעם, אם כדי להשמיע דברי ביקורת על התנהגות הממסד היהודי, ואם כדי להביע את מורת רוחם על שממשלת ישראל משתפת פעולה עם "הממסד הכושל", לדעתם, ואינה תומכת בקבוצות המיליטנטיות. במבט לאחור, נראה לי מגוחך במקצת שהקבוצות האנטי-ממסדיות הללו היו משוכנעות שהן מהוות גורם בעל השפעה רבה במאבק למען יהודי ברית-המועצות. יתר על כן, היום אני מתמלא צער לעצם המחשבה כי גם רבים וטובים מבין פעילי המאבק בתוך ברית-המועצות סברו כך, ככל הנראה, בהשפעת הביקורים שקיימו פעילי הקבוצות האנטי-ממסדיות במוסקבה. ביקורים מסוג זה השאירו רושם רב על פעילי העלייה, שחלקם נסחפו אחרי סגנון הדיבור המיליטנטי וחלקם נפלו בפח המתנות החומריות שהורעפו עליהם. האמת היא שרק הממסד, שלעיתים היה מסורבל וכבד תנועה, מסוגל היה להוציא המונים להפגין ברחובות, ורק במנהיגי הממסד ראה הממשל האמריקני את הנציגים הרשמיים והאמיתיים של יהדות ארצות-הברית.

יחד עם זאת אין לבטל כליל את חלקן של הקבוצות המיליטנטיות במאבק הציבורי שניהלו יהודי ארצות-הברית. לפעמים הן הוסיפו "צבע" למאבק ואולי גם דירבנו במידה מסוימת את הממסד ליתר פעילות וליתר אגרסיביות.

במערך הכולל של התנועה העולמית היתה חשיבות להרכב הפרזידיום. עם

הנציגות האמריקנית נמנו יושבי הראש של הקונפרנס, ועידת הנשיאים ו"בני ברית", ושורה של מנכ"לים מארגונים חשובים, שהתמידו להשתתף במשך שנים. ביניהם היו עמיתינו הוותיקים, ג'רי גודמן (מהקונפרנס), יהודה הלמן (מועידת הנשיאים), אל צ'רנין (מנקר"ק), ביל קורי (מ"בני ברית"), אייב קרליקוב (מהוועד היהודי-אמריקני), ואלן רוז מקנדה. לנציגים הרשמיים הצטרפו תמיד נספחים אחרים.

הנציגים מאירופה, מאוסטרליה ומאמריקה הלטינית התמידו להשתתף בישיבות הפרזידיום לאורך שנים רבות. כך התגבשה חבורה מלוכדת, מסורה ונלהבת, מתמידה ללא-לאות ונכונה לכל קריאה. היתה זו חבורת אנשים שבמשך שנים נרתמה למאבק ועמדה לימינה של ממשלת ישראל כמעט ללא ערעור. איני יכול שלא להזכיר כמה מעמודי התווך של תנועת המאבק, שהיו במשך הזמן גם לידידי האישיים.

איזי ליבלר, ממנהיגי יהדות אוסטרליה, איש נמרץ ורב-יוזמה, בעל תפישה מהירה וכושר ביטוי מעולה באנגלית ובצרפתית, שגם העברית שגורה בפיו. בהיותו חבר הנהלת הקונגרס היהודי העולמי, היה הראשון שהעז להרים את קולו נגד גישתו של נשיא הקונגרס, נחום גולדמן, שפסל פעולות מחאה גלויות נגד ברית-המועצות. ליבלר הצליח לגייס את בוב הוק, ראש האיגודים המקצועיים של אוסטרליה, שלימים היה לראש-ממשלת אוסטרליה. בביקור שערך הוק אצל ראש האיגודים המקצועיים של ברית-המועצות, דרש הוק בתקיפות ממארחיו הסובייטים לשנות את יחסם כלפי המיעוט היהודי. הוא גם ביקש שיאפשרו לרפיוזניקים הוותיקים לעלות לישראל, ובהקדם. כמנסח מעולה, השתתף איזי בקביעות בניסוח החלטות הפרזידיום. הוא לא הסתפק בפעילות ציבורית במערב. הוא הצליח לבקר בברית-המועצות, לאחר שהפעיל לחץ ציבורי על שגרירות ברית-המועצות באוסטרליה, נפגש עם הפעילים ואף יצר איתם קשרי ידידות. הוא השתתף בכל ישיבות הפרזידיום והיה לעזר רב במציאת פתרונות, כאשר הסתבכנו בוויכוחים ובאי-הסכמות.

קלוד קלמן, היה מראשי הקהילה היהודית הגדולה של צרפת, ומראשוני העסקנים שפעלו בארצו למען יהדות ברית-המועצות. במסגרת הפרזידיום הישרה קלוד אווירה של עבודת צוות וידע בתבונה לכבד את דעותיהם של המתנגדים לו. כאיש נעים הליכות ובעל לב יהודי חם, התחבב קלוד על כולנו. חרף גילו המתקדם, עבר איתנו את כל הדרך הארוכה מאז ועידת בריסל, במסירות אין-קץ.

חבורת הנציגים מאנגליה, שאמנם התחלפה מדי פעם, כללה את גרוויל ג'אנר, לימים חבר פרלמנט, שיזם הקמת ועדה פרלמנטרית בריטית למען יהודי ברית-המועצות, שבה היו מיוצגות שלוש המפלגות החשובות באנגליה. גרוויל "שיגע" את שגרירות ברית-המועצות בלונדון, ביקר במוסקבה וקשר קשרים עם פעילי עלייה, שעמם שמר על קשר טלפוני קבוע. לנושא שלנו היה גרוויל מסור מאוד, ובכך הלך בדרכו של אביו, ברנט ג'אנר, שאותו הכרתי אישית כמנהיג יהודי-אנגלי ראשון, שכבר ב-1956 נענה ללא היסרס לפנייתי ונרתם לפעילות למען יהודי ברית-המועצות.

אריה הנדלר כיהן תקופה ארוכה כיושב-ראש המועצה למען יהודי ברית-המועצות
בבריטניה, וייצג תמיד את הקו האקטיביסטי. חרף זאת, עמד הנדלר בתקיפות נגד
המיליטנטים בלונדון, כאשר חרגו מגבולות ההגיון והטעם הטוב. ג'ון ג'ייקובס היתה פעילה
במסד בלונדון, והפכה בדרך כלשהי למשתתפת קבועה בישיבות הפרזידיום. היא ליוותה
את עבודתנו במשך שנים רבות ומשום-מה לא היה ברור מעולם את מי בדיוק היא מייצגת.
עיקרו של דבר, ג'ון היתה תמיד מסורה וחיובית בעמדותיה, ומשום כך לא בדקנו יתר-על-
המידה בציציות כשהיה מדובר בענייני פרטיכל.

הרב אברהם סוטנדורף מהולנד "הפך עולמות" במדינתו. הוא גייס חוגים רחבים של
הציבוריות ההולנדית הלא-יהודית, הצליח להפעיל אישים חשובים ולא היסס להתייצב בפני
פקידי משרד-החוץ ההולנדי בדרישה ששגרירות הולנד במוסקבה תשפר את הטיפול
בעולים שנזקקו לעזרה. יכולתו של סוטנדורף "להרים" מבצע המוני הדהימה אותנו. זוכר
אני במיוחד מבצע ההחתמה על פטיציה שערכנו בארצות-הברית ובאירופה. סוטנדורף
הצליח לגייס בהולנד הקטנה יותר חתימות מאשר בערים הגדולות של ארצות-הברית,
אנגליה וצרפת גם יחד.

הרב בנט מלכיוור, שהיה חבר קבוע בפרזידיום, אירח בהצלחה רבה ישיבה אחת בקופנהגן.
גם הוא גייס תמיכה של חוגים רחבים בממשל ובציבוריות הדנית, ובמדינות סקנדינביה
השכנות, שם פעלו עמיתים כמו יורן ניסל, שעמד במשך שנים בראש הוועד השבדי.
אלן רוז, ששימש משך שנים מנכ"ל הקונגרס היהודי הקנדי, אף הוא נרתם לנושא בכל
מאודו והיה חבר הפרזידיום ויחד עם פעילים-מתנדבים, כמו ברברה שטרן וקבוצת הנשים
ומרטין פן מהוועד למען יהודי ברית-המועצות, עשו מלאכה נאמנה.

את ידידי הישראלים אייב הרמן וזלמן אברמוב הנחתי, במתכוון, לסוף הרשימה. את אייב
הרמן הכרתי עוד בראשית דרכי בקיבוץ, כאשר היה מבקר את חברינו יוצאי אנגליה.
בעזרת אייב התחלתי, כזכור, להקים את "בר". למעלה משנתיים עבדתי במחיצתו
בושינגטון, לאחר שגוייסתי ביוזמתו על-ידי "נתיב" לשרת בבירת ארצות-הברית. את זלמן
אברמוב הכרתי ב-1969, לאחר שובי מושינגטון, כאשר עסקתי בהקמת המועצה הציבורית
של ישראל למען יהודי ברית-המועצות. שני הפרטנרים המייסדים של המועצה היו אייב
וזלמן, שאחר-כך תרמו תרומה מכרעת בוועידות בריסל ולאורך שנים הרבה פעלו רבות
כנציגי ישראל בפרזידיום. בחכמתם, בתבונתם וברטוריקה הרהוטה שבה ניחנו שניהם,
עמדו תמיד לימיני והיו לי לעזר רב בניווט התנועה העולמית.

התנועה העולמית המאורגנת למען יהודי ברית-המועצות היתה ייחודית ומיוחדת במינה,
שקשה למצוא כדוגמתה בתנועות שחרור לאומיות. חברו בה יחד אנשי ימין ואנשי שמאל,
ניצים ויונים, חילונים ודתיים, מאוחדים במטרה משותפת, היא הצלת היהודים. היו, כמובן,
בתנועה חילוקי דעות וניואנסים מגוונים, שנבעו בדרך כלל מהשקפות עולם שונות. אך במה
שנוגע לעשייה, היתה תמימות דעים באשר למידת האחריות הלאומית המוטלת על כף
המאזניים. אנשים תרמו מזמנם וממירצם

והתמסרו למאבק כאילו היה עניינם האישי. בלהט שלהם הם גרפו אל תוך המעגל עוד רבים וטובים שהפכו "משוגעים" לעניין.

בעשר השנים שמ-1972 ועד 1982, ידעתי בעבודתי בפרזידיום עליות ומורדות. היו הישגים אך היו גם אכזבות. אולם חשיבותו של הפרזידיום נבחנה דווקא בתקופות הקשות של צמצום פתאומי במימדי העלייה, הגברת הרדיפות נגד פעילי העלייה וריבוי מאסרים. בתקופות כאלה הייתי מגיע לישיבות הפרזידיום במטרה לדרבן, לעודד ולחזק את רוחם של עמיתי. אך עלי להודות, שגם אני הייתי זקוק למפגשים אלה עם חבורה מלוכדת זאת, שתמיכתה סיפקה לנו חמצן לנשימה. בסיום הדיונים היינו כולנו משנסים מתננים מתוך אמונה עמוקה בצדקת דרכנו וביכולתנו לנצח. חשיבותו של הפרזידיום היתה לא רק בהיותו גוף מתאם, אלא ביכולתו להקרין סמכותיות ובטחון שנוכל לגבור על המחסום שהציבה בדרכנו המעצמה האדירה, ולהביא לפתיחת שעריה בפני היהודים.